

SFÂNTUL NICODIM AGHIORITUL

Paza celor cinci simțuri

Traducere din limba greacă și note
protopresbiter dr. Gabriel Mândrilă

SOPHIA/METAFARAZE

București

Notă introductivă

Sfântul Nicodim Aghioritul (6 iunie 1749-14 iulie 1809) se distinge în epoca neopatristică nu doar ca o autoritate duhovnicească incontestabilă, ci ca cea mai de seamă personalitate, după Grigorie Palama, care împodobește ceata cuvântătorilor de Dumnezeu din Răsăritul ortodox al ultimului mileniu.

În fruntea operei sale copleșitoare – cuprinzând peste 120 de lucrări, care, dacă ar fi tipărite toate împreună, ar alcătui 30 de volume în format mare, rivalizând doar cu Ioan Gură de Aur sau Fericitul Augustin – se numără *Despre paza celor cinci simțuri*, un remarcabil tratat de antropologie (poate singurul tratat *stricto sensu* patristic), o expunere amănunțită a întregii teologii patristice și, totodată, un original expozeu sistematic de psihologie pastorală și consiliere – un „*Manual de îndrumare duhovnicească* (*Συμβουλευτικόν Ἐγχειρίδιον*)”, după cum îl numește el însuși.

Paza simțurilor – cum este îndeobște cunoscută lucrarea de față – depășește cu mult ideea de florilegiu – dar și într-un asemenea caz realizarea unui florilegiu de acest fel ar fi necesitat un efort titanic, dat fiind că demersul autorului ar fi presupus lecturarea tuturor scrierilor patristice (foarte puține tipărite la momentul respectiv, majoritatea aflân-

du-se în manuscris)!!! – lectură și aprofundare erudite care se află la baza întregii sale opere. Astfel, călăuzit de harul Paracletului, sfântul a ales ca o albină „nectarul” celor mai dense și importante – dar, totodată, și obscure – fragmente din operele tuturor Sfinților Părinți și le-a legat unitar într-un text fundamental pentru înțelegerea teologiei și moștenirii patristice, organizându-l dintr-o perspectivă practică, în urma unui impresionant exercițiu de analiză exegetică, în jurul marilor teme ascetice, pe linia teologică marcată de termenii esențiali și conceptele-cheie, pentru înțelegerea naturii umane: „contrar firii (nefirescul)”, „în acord cu firea (firescul)” și „mai presus de fire (suprafirescul)”.

Depășind cu mult ideea de a alcătui o creștomație, enciclopedie, Sfântul Nicodim oferea la cei 33 de ani, cât avea în 1792, o amplă sinteză, un text autonom, coerent și cu o logică internă de nezdruccinat, născut din sedimentarea lecturii textelor *Filocaliei* (publicate în același an), în care dezbate și explică esența vieții duhovnicești pe principiile antropologiei isihaste, într-un stil rafinat, plin de gingășie și profunzime, cu un talent literar de invidiat și totuși accesibil oricărui lector¹.

Nu în ultimul rând se dovedește remarcabil felul în care genurile teologice (exegetic, parenetic, moral-dogmatic,

¹ Cu siguranță timpul scurs între redactarea inițială (1792) și publicare (1801) a prilejuit revederea materialului chiar de autor, așa cum el însuși mărturisește pe pagina de titlu, fără a exclude și intervenții străine, cum o demonstrează republicarea *Pazei simțurilor*, undeva între 1803 și 1808 (cf. Giannis Kókkonas, „Manualul de îndrumare duhovnicească al lui Nicodim Aghioritul. Care este prima ediție? (Νικοδήμου Αγιορείτου, *Εγχειρίδιον συμβουλευτικόν. Ποια είναι η πρώτη έκδοση*)” în *Anuarul științific al Departamentului de Arhivistică-Biblioteconomie al Universității Ionice*, Kérkyra, 2012, pp. 97-122), cu unele corecturi și – cel mai interesant – fără modificarea anului apariției pe foaia de titlu.

apologetic) și literare (epistolar, paremiografic, poetic, autobiografic, didactico-memorial¹) sunt îngemănate, pentru a da naștere unei scriituri captivante, energice, inspirate, ce depășește cadrele consacrate de literatura teologică de până la el și de după el, pentru a antrena cu o forță aparte cititorul în lectura unei cărți unicat.

Câștigându-și rolul de sursă de inspirație (insuficient, din păcate, cunoscută și exploatată de creștini astăzi), *Despre paza celor cinci simțuri* se dovedește un veritabil reper duhovnicesc, recapitulând întreaga Tradiție Patristică, pentru a ne oferi, într-o sinteză filocalică amplă, trădând o erudiție subtilă, nu doar chintesența tradiției neptice și isihaste, ci însăși esența vieții creștine și, desigur, monahale.

Document de cea mai mare însemnătate pentru renașterea isihasmului în sânul monahismului ortodox în decursul secolului al XVIII-lea, *Paza simțurilor* s-a impus de timpuriu și continuă să suscite interesul specialiștilor, fără a înceta totodată să fie citită și răscită de clerici și laici, fie în original, fie în traduceri și adaptări, rămânând până astăzi în conștiința vie a pleromei eclesiale o carte cu adevărat vie, căreia i se pot aplica cuvintele psalmistului:

„Că roua cuvintelor tale va fi tămăduire!”

¹ Referindu-se la forma și conținutul cărții sale, autorul nu-i acceptă, din modestie, statutul de „Manual” – cum îl numește –, foarte acurat, destinatarul epistolei sale, susținând că pentru el totul s-ar rezuma la niște biete *Aduceri-aminte*” (cf. *infra*, p. 26).

Întru slava Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh –
a Singurului Dumnezeu.

MANUAL DE ÎNDRUMARE DUHOVNICEASCĂ¹

Despre paza celor cinci simțuri,
dar și a imaginației, a minții și a inimii,
și despre desfătările duhovnicești proprii minții.

Mai întâi întocmit și apoi revăzut de
Nicodim Aghioritul,
cel mai mic dintre monahi

și

tipărit acum, pentru întâia oară, pe cheltuiala generoasă a preasfințitului, preainvățatului și de Dumnezeu rându-
itului mitropolit, mai întâi, de Evrip, iar acum de Ioannina
– domnul, în Domnul, Ieroteu din Naxos, de dragul căruia
a și fost alcătuit.²

¹ Cf. Oiconomidis, *EEKM*, vol. XVI, 2000, pp. 97-98 și traduceri
acestei scrieri în limba română din anul 1826.

² În original se află și următorul subtitlu: „S-a mai adăugat de către autor
și o schiță a inimii omului, istorisirea neobișnuitei eclipse de soare, petrecute
la răstignirea Domnului, și textul pericopei evanghelice ce se citește la
Vecernia Învierii, tălmăcită în dialect homeric și metru eroic, precum și o
anumită apologie referitoare la nota noastră din cartea *Războiul nevăzut*,
despre Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, spre folosul de obște al tuturor
ortodocșilor. Sub îngrijirea arhimandritului Antim Gazis. [În anul] 1801.”

În manuscrisul Sfântului Nicodim (referitor la unul dintre manuscrisele
acestei lucrări, aflat în Biblioteca Arhiepiscopiei Romanului, *a se vedea Post-
fața*) aceste adaosuri nu sunt prezente. Pe de o parte, textul, de o deosebită
importanță teologică, al „Apologiei” referitoare la nota Sfântului Nicodim
din cartea *Războiul nevăzut*, despre Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, a
fost tradus și publicat în ediția recentă în limba română a *Războiului nevăzut*
(Ed. Sophia, București, 2023, traducere din limba greacă protopresbiter
dr. Gabriel Mândrilă, pp. 325-351). Pe de alta, celelalte texte nu prezintă
o valoare teologică aparte din mai multe motive: a) parafraza în dialect
homic a pericopei evanghelice – fiind un text în limba greacă veche
și neavând nevoie de traducere – nu-și are locul într-o ediție în limba ro-

**Epigramă în metru eroico-elegiac
în cinstea domniei sale,
preasfințitului Mitropolit de Evrip, mai întâi,
acum de Ioannina,
Ieroteu din Naxos,
editorul acestui *Manual de îndrumare duhovnicească***

Primește cu bunăvoire, o, [dumnezeiască] Iubire¹,
în mâinile Tale, *Manualul de îndrumare duhovnicească*
acum tipărit și adus Ție
de Ieroteu cel din Naxos, odinioară ierarh de Evrip,
acum al Epirului arhieru preamare.
Dumnezeule Preaînalt, fii cu acesta
peste măsură de binevoitor
și-l izbăvește de durerile morții celei veșnice,
iar când, în cele din urmă, veni-va ziua cea de slavă,
dă-i partea dreaptă a răsplății și moștenirea
celor binecuvântați!

mână; b) textul referitor la „eclipsa de soare petrecută la răstignirea Domnului” conține informații și aprecieri pe temeiul științei astronomice a momentului respectiv – astăzi inactuale, și c) textul și schița inimii omului nu aparțin Sfântului Nicodim, ci, „așa cum reiese și din semnătura «A. Γ. (A. G.)» [regăsită în ediția princeps] (p. 294), au ca autor pe îngrijitorul ediției, eruditul arhimandrit Anthimos Gazis, parohul *Capelui Grecilor* din Viena, și se bazează pe cunoștințele anatomice extrase din cartea medicului englez William Harvey, *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis circulatione* (1628)” (*Epistola Sfântului Atanasie din Paros și revizuirea Apologiei Sfântului Nicodim Aghioritul. Un „dialog” colivadic, mai puțin cunoscut, pe tema rațiunii dumnezeieștii Întrupări*, Ed. Tinos, ²2021, pp. 113-114).

¹ *Scil.* Hristos.

Către cititori

Primește, cu ale tale bunăvoință și dragoste firești, iubite cititorule, și acest sfânt *Manual de îndrumare duhovnicească* pe care, tipărindu-l pe propria cheltuială, ți-l oferă din inimă, ca pe o plăcintă ori turtă dulce sau prăjitură duhovnicească preasfințitul și înțeleptul mitropolit, mai întâi de Evrip, iar acum de Ioannina, domnul, în Domnul, Ieroteu, originar din insula Naxos, de neam ales, încununat cu darurile muzelor și pururea aprins de râvnă și dragoste pentru cele bune și de folos neamului creștinesc!

Și îți aduc la cunoștință, iubite, că vei dobândi un folos nicidecum neînsemnat, de vei citi neîncetat această carte și vei înfăptui, pe cât cu putință, cele citite; căci aceasta lămurește și sfătuiește pe toți cei ce-și doresc mântuirea cum trebuie să-și păzească cele cinci simțuri prin care pătrunde în inimă, ca pe niște ușițe, ferestre, boldul păcatului, pricinuind moartea sufletească de veci!

De aceea, a spus, pe de o parte, Profetul Ieremia: „moartea intră pe ferestre¹”, iar, pe de alta, Grigorie Teologul, tâlcuind mai pe larg cuvântul acesta al lui Ieremia, a scris: „Se păstrează până în a cincea zi (mielul jertfit de Paștile evreiesc), poate pentru că jertfa despre care vorbesc eu² este curățitoare a

¹ *Ier.* 9, 21.

² În ziua a cincea a săptămânii (adică joi) a fost de asemenea instituită Taina Sfintei Euharistii.

simțurilor: căci prin acestea a venit greșeala (căderea) și în jurul lor se duce războiul, ele fiind și cele ce primesc în sine boldul păcatului”¹. Acesta numește în alt loc simțurile „căi lesne a se pleca spre răutate și intrări ale păcatului”². Și tot el zice: „Să nu se suie moartea prin ferestrele noastre – căci socotesc că așa sunt numite simțurile trupești”³. Pe lângă acestea, învață pe fiecare cum să-și ferească închipuirea de imaginile și formele cele pătimase ale păcatului, cum să-și păzească, de asemenea, mintea și inima de patimi și de gânduri rele cu ajutorul rugăciunii minții și a inimii și, nu în ultimul rând, care sunt desfătările duhovnicești, proprii minții. Așa că această scriere este mai mult decât oricare alta întru totul de folos sufletului și plină de dulceață duhovnicească. Dobândind sporire, frate, prin citirea ei, roagă-te lui Dumnezeu și pentru mântuirea sufletului celui care a adus-o la lumina zilei spre folosul tău! Despre felul și timpul alcătuirii acestui *Manual de îndrumare duhovnicească*, vei afla din următoarele patru epistole alăturate aici. S-aveți parte de sănătate!

¹ Cuvântarea a XLV-a, 14 (*La Sfintele Paști*, PG 36, 641).

² Cuvântarea la Nașterea Domnului.

³ Cuvântarea a XI-a, 14 (*La Sfântul Grigorie de Nyssa*, PG 35, 837).

*Lui Nicodim,
preacuviosului și învățatului bărbat,
bar de la Domnul și din partea smereniei mele,
rugăciune și binecuvântare întru Duhul Sfânt*

Așadar, nu-i câtuși de puțin străină scopului nostru – care e adevărul –, ci, după cum mi se pare, chiar foarte la obiect, afirmația acelui filosof că sub tronuri de vază se află prăpăstii fără fund, iar înălțimile, slava și mărețiile demnităților – fie de se întâmplă ele a fi din afara Bisericii, fie dinăuntrul ei – rămân, de fapt, niște curse, lațuri și capcane, întrucât cei prinși în acestea sunt pe dată cuprinși și de necazuri, și de ispite neașteptate. Iar dascăl al acestor cuvinte, iubite prietene, nu mi-a stat o simplă cunoștință, ce se apropie de lucruri superficiale, ci experiența însăși, care le pătrunde în esență.

Căci eu însumi am fost uns cu marea și desăvârșitoarea ungeră a arhieriei; și am urcat cu picior vesel pe acest înalt tron al harului și am purtat, precum se spune, mantia cea în râuri de culoare purpurie și aurie, încinsă cu strălucire, de care atârnă clopoței de aur și sfințiți, „spre a se stârni prin sunetul lor cât mai multă uimire și spăimântare”¹, după cum spune dumnezeiescul Chiril al Alexandriei. Și ținând în mână *toiagul arhieresc*², din locul acela ca dintr-un loc preînalt,

¹ „Ca să răsună clopoței la umblarea lui și auzit să facă sunetul în templul Domnului, amintindu-i de fiii poporului Său” (*Sir.* 45, 12).

² „*Κηρύκειον*” reprezenta toiagul purtat de soli (*κέρυξ*), când mesajul era unul pașnic. Ca în întreg fragmentul imediat următor, autorul, pentru

sau, cum îl numește minunatul Avacum, din „dumnezeiasca strajă”¹, am urat poporului „Pace [tuturor!]”, în vreme ce întreg lăcașul bătea din palme și, în tumultul aclamației „Întru mulți ani, stăpâne!” părea a se cutremura din temelii. Am intrat apoi în Sfânta Sfintelor² cu o măreție ce nu poate fi descrisă, asemenea unui alt Aaron³, fiind îmbrăcat în veșmântul lung până la picioare⁴, purtând *chidarul*⁵ pe cap și *hoșenul* peste umeri⁶, așezându-mi-se „pieptarul judecății”⁷ și ridicând *efodul*^{8,9}

a desemna veșmintele arhieresti, nu folosește termenii bisericești bizantini consacrați, ci preia, din motive stilistice – ce îi evidențiază, totodată, erudiția – termenii corespondenți sau înrudiți, fie din Antichitatea elenă sau persană, fie din spațiul religios evreiesc – precursorul cultului creștin ortodox.

¹ *Avac.* 2, 1.

² *Scil.* Sfântul Altar.

³ *Ieș.* 28, 4.

⁴ *Scil.* hitonul veterotestamentar, adică stiharul.

⁵ „*Klđapıç*” – acoperământul persan al capului, asemenea tiarei, *scil.* mitra arhierescă; menționat ca atare la *Ieș.* 28, 4.

⁶ *Ieș.* 28, 4; *scil.* omoforul arhieresc.

⁷ *Sir.* 45, 10; *scil.* bedernița.

⁸ *Scil.* engolpionul.

⁹ *Efodul* este menționat în cărțile *Vechiul Testament* (*Ieș.* 28, 4-6, 39, 2; *Lev.* 8, 7; *Jud.* 8, 26-27; 17, 5), fără a se da prea multe lămuriri sau detalii. Teofil, episcop de Kampania (†1793), îl descrie astfel în cartea sa *Comoara Ortodoxiei* (Veneția, 1780, p. 159): „În limba ebraică *efod* înseamnă răscumpărare sau descoperire a celor viitoare. Forma și dimensiunea lui erau cam de o palmă. Era o țesătură din fir de aur, lucrată cu meșteșug și artă. În mijloc avea ceva ce se aseamăna unei stele, alcătuite în întregime din aur, iar de ambele părți ale stelei se aflau două smaralde. Pe fiecare smarald erau scrise numele a șase dintre semințiile lui Israel. Între cele două smaralde se afla o piatră prețioasă – un diamant. Și atunci când arhierul urma să întrebe pe Dumnezeu o chestiune deosebit de importantă, își lega acest *Efod*, ca pe o plăcuță, prinzând-o peste umeri, în cruciș, și așezând-o în mijlocul pieptului său; și punându-și mâinile dedesubt și ținând *Efodul* în palme, ca pe o carte, se uita la el și adresa întrebarea lui Dumnezeu. Și dacă întrebarea era plăcută lui Dumnezeu, piatra de diamant se umplea pe dată de strălucire și arunca raze de lumină, arătând astfel ceea ce urma să se îplinească (de pildă, plecarea la război împotriva dușmanilor sau alte lucruri asemănătoare). Iar dacă întrebarea nu era plăcută lui Dumnezeu, piatra de diamant rămânea

Și am slujit la altar¹, jertfind jertfa cea nesângeroasă și arderea cea de tot ale lui Hristos – Marele Dumnezeu, Marele Arhiereu și Marea Jertfă –, odată ce mâinile au desăvârșit [sfințirea] în Duhul². Și asemenea lui Samuel am adus jertfele de pace pentru popor, făcându-mă slujitor al [Sfintei] Sfintelor și al Cortului Celui Adevărat, pe care l-a întemeiat Domnul, nu omul.

Și fiind hirotonisit, după [cum spune] Moise, drept „dumnezeu pentru Faraon”³, ocrotitor și legiuitor al noului Israel, și apropiindu-mă de Dumnezeu și intrând înlăuntrul norului, am ajuns epopt (inițiat) și mistagog al Sfintelor Taine. De altfel, toate acestea au fost descrise într-un chip minunat și mai presus fire și de Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu⁴.

Și, ca să fiu succint, vrednicia pe care o port este ceva plin de strălucire, dar, totodată, și tare pizmuită. Și de ce nu? Pentru că îi atrage nespus pe cei mai mulți – firește, pe cei ce se lasă purtați de desfătările simțurilor (și m-aș feri să repet lucrul, ce nu le face deloc cinste, și anume că, după Platon, cei ce văd potirul⁵ și masa au ochi, dar cei care nu văd *ideea de potir și ideea de masă* n-au minte⁶, căci, de-ar avea, le-ar ve-

în starea și rânduiala sa firească. Dar dacă Dumnezeu urma să dea sabiei poporul evreu, din pricina idolatriei și a păcatelor sale, atunci diamantul se făcea roșu ca sângele. Iar dacă urma să vină o molimă asupra poporului, diamantul se făcea negru”.

¹ *Evr.* 7, 13.

² *Cf. Ieș.* 29, 22.

³ *Ieș.* 7, 1.

⁴ *Cuvântările I, II și IV.*

⁵ „*Kύαδος*” era cupa specială cu care se lua vinul din crater (vasul în care, la banchetele din Antichitate, se amesteca vinul cu apa) spre a se turna în pahare. Aici, cu referire directă la Taina Sfintei Euharistii.

⁶ Autorul face referire la dialogul dintre Platon și Diogene Laertios, fiind relatat de ultimul în *Viețile filosofilor*, VI, 53, 6-11.

dea). Însă, pentru cei ce au minte, lucrul acesta e foarte prăpăstios, anevoios și deloc de dorit. Unii ca aceștia știu bine, ba chiar foarte bine, că această treaptă nu-i un prilej de a-ți aduna avere – ferească Dumnezeu! –, ci chip și prefigurare ale virtuții – atât prin numele, cât și prin natura sa; nu-i nici-decum putere lipsită de orice opreliște – asta n-ar trebui să se întâmple cu nici un preț! –, ci slujire de mare răspundere, în care, cu cât este mai mare înălțimea, cu atât și primejdia este mai mare, după cum învață același Grigorie de Dumnezeu Cuvântătorul¹.

Așadar și eu, iubitor de slavă deșartă și vanitos, stând cu gura căscată la gândul acestei mărunte faime zadarnice și vane ca în fața unei momeli, am fost străpuns de cârligul ascuns în ea; și, apropiindu-mi gura de dulceața părelnică a cinstei [arhieriești], încerc acum amărăciunea, asemenea celei a pelinului, ascunsă în adâncul ei. Vai mie!, căci m-am îmbogățit în rele² și am fost doborât când mă înălțam³, după cuvântul profetului. Și pogorându-mă urcam și urcând mă pogoram – lucruri ce nu se împacă unul cu altul. Nici nu mai știu ce să spun, din pricina nedumeririi mele. Căci din toate părțile m-au înconjurat ispite puternice, una după alta; și am căzut în neazuri cumplite, atrase în chip de neocolit de treapta aceasta [pe care mă aflu].

Dar cel mai mare dintre aceste neazuri cumplite este că sunt tulburat neconținut de conștiința mea, în primul rând de teama ca nu cumva cineva, dintre cei încredințați mie spre păstorire, să cadă în vreo greșală, fie din pricina neiscușinței unui păstor, cum sunt eu, într-adevăr, fie chiar și din pricina vreunei greșeli, la care n-am luat seama de-a lungul vieții me-

¹ *Cuvântările* I, II și IV.

² Cf. Grigorie Teologul, *Cuvântarea* XLII, 3 (PG 36, 461).

³ Cf. Ps. 72, 18.

le, astfel încât acela, pentru care Hristos a murit, să se piardă, iar eu să fiu tras la răspundere pentru pierzarea lui, căci, după cuvântul lui Iezechiel, sângele său va fi cerut din mâna mea¹. Iar, în al doilea rând, mi-e teamă ca nu cumva să am parte de acel „vai” [din *Evangheli*], asemenea celui plătit, care [„fuge, pentru că este plătit”² și] nu-și chivernisește demnitatea, de care s-a învrednicit, prin fapte cuvenite. Căci marele și prea-îndumnezeitul Vasile a zis undeva: „Cei ce vânează cele de acum și nu-și ațintesc privirea asupra celor viitoare sunt cei «plătiți, năimiți», iar nu păstori; și astăzi sunt mulți asemenea simbriași, care renunță la viața lor în schimbul unei faime ca vai de ea”³. Și în altă parte tot el afirmă: „Dacă unii oameni, asumându-și răspunderea unei dregătorii bisericești, nu-și chivernisesc slujirea printr-o viețuire vrednică de făgăduința făcută, aceștia vor avea parte de acel „vai vouă!”⁴. Așa s-a exprimat și unul dintre înțelepții de demult, în versuri iambice:

„Cei ce stați pe tronuri mândru împodobite,
 Înfumurați din pricina puterilor celor trecătoare,
 La neocolita judecată de pe urmă luați seama,
 Căci, nimic, nicicând, mersul a i-l abate nu poate.”⁵

Chinuit zi de zi de toate acestea și luptându-mă cu gândurile-mi, aproape sunt gata să-mi las viața pradă deznădejzii și mă văd silit să strig către Dumnezeu, asemenea lui David: „Prinsu-ne-ai pe noi în cursă; pus-ai necazuri pe umărul nostru”⁶.

¹ *Iez.* 3, 20.

² *In.* 10, 12-13.

³ Sântul Vasile cel Mare, *Cuvântare la Sfântul Mamant* (PG 31, 596).

⁴ *Id.*, *Tâlcuire la Isaia*, I, 54, 19-23.

⁵ *Carmina moralia* XL (PG 37, 968).

⁶ Ps. 65, 11.

Prin urmare, aflându-mă la strâmtorare, ca o corabie cu cârmaci neiscusit, în mijlocul mării și în așa măsură bătut de vânturile potrivnice și de valurile vijelioase ale ispitelor din toate părțile, că n-am mai fost în stare a ține cârma și am ajuns să mă las cu totul în voia talazurilor, spre a fi purtat oriunde de ele, mi-am dat seama că trebuie să mă îndrept către tine, Nicodime, ruda și prietenul meu cel preaiubit, care viețuiești pe această insulă învecinată și aproape pustie ca într-un liman neînvăluit, ducând o viață de nevoință, în isihie, departe de grijile lumești, în iubirea de filosofia cea de zi cu zi, cu picioarele pe pământ.

Că de tine și de inspirația muzei poeziei (Calliope), care te ocrotește, depinde ajutorul pe care-l vei da rudei tale în necaz, spre a nu se scufunda în valuri, de vei voi a-i întinde celui lovit de talazuri mâna, spre a-l călăuzi să plutească mânat de un vânt favorabil. Și prin sfaturile și povețele înțeleptelor tale cuvinte, să mă îndrepti mai întâi pe mine, păstorul, și, prin mine, pe toată această turmă cuvântătoare de aici, pe care „nu un sol, nu un înger¹, ci Însuși Fiul lui Dumnezeu a răscumpărat-o cu însuși sângele Său. Căci, așa cum zice Sirah, „După cum este judecătorul poporului, așa sunt și slujitorii lui și cum este mai-marele cetății, așa sunt toți cei ce locuiesc în ea”². Întrucât, după Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu, „episcopul e cu adevărat sfeșnic și ochi al Bisericii. Și dacă ochiul va fi curat, trupul va fi călăuzit drept, iar dacă ochiul nu va fi curat, nici trupul nu va fi călăuzit drept.

Tot așa se petrece și cu întâi-stătătorul Bisericii: în legătură cu starea în care acesta se va afla, cei în ascultarea sa, fie

¹ *Is.* 63, 9.

² *Sir.* 10, 2.

dimpreună cu el se vor fi primejdui, fie dimpreună cu el se vor mântui”¹.

Iar, în ce mă privește, nu mă rușinez a-ți cere sfaturi. „Căci omul ce nu primește sfaturi este asemenea unei corăbii fără cârmaci, lăsată la voia întâmplării în bătaia vânturilor”, după cum spune Marele Vasile². Și, iarăși: „Neîndoielnic, sfatul este ceva cât se poate de sfânt, fiind o unire a cugetelor, rod al iubirii și dovadă a smereniei; căci e o îngâmfare cumplită să socotești că n-ai nevoie de nimeni, ci să iei seama doar la tine însuși, ca și cum ai fi singurul în măsură a da cele mai bune sfaturi”³.

De aceea și Solomon zicea uneori: „Unde lipsește chivernisirea, poporul cade; izbăvirea stă întru multa sfătuire”⁴, iar alteori, „Frate ajutat de frate este ca o cetate tare și înaltă și are putere ca o împărăție întemeiată”⁵. Dar și Sirah ne zice: „Fără de sfat să nu faci nimic”⁶.

Așadar, dăruiește-te mie, celui ce atât de mult îți duc dorul, prin scrisul tău, aducând sufletului meu strâmtorat mângâiere prin frumoasele epode și viersuri ale dulcii tale limbi. Căci sunt deplin încredințat că, „pe cât de multe-mi sunt durerile, tot pe atât și mângâierile Tale veseli-vor sufletul meu”⁷.

„Că roua cuvintelor tale va fi tămăduire” mie și poporului aflat sub mine. Și, după cum se spune, gândurile mele ce se clatină își vor găsi întărire prin al tău sfat⁸.

¹ Cf. Grigorie Teologul, *Epistola XLI*, 4-5.

² *Tâlcuire la Isaia*, III, 106, 6-7.

³ *Ibid.*, I, 57, 26-30.

⁴ *Pild.* 11, 14.

⁵ *Pild.* 18, 19.

⁶ *Sir.* 32, 20.

⁷ *Ps.* 93, 19.

⁸ Cf. *Pild.* 20, 21 (varianta Anania).

Domnul să te păzească sănătos, punând „suișuri sfinte în inima” ta, astfel încât să mergi „din putere în putere”¹, sporind într-o epectază, cum s-ar spune, „de rang regesc”, până când, asemenea lui Isaac, vei ajunge „de seamă”² și la dobândirea celei mai înalte dintre toate dorințele!

*Kými (Evip), vărul tău Ieroteu³,
mitropolit de Evrip și rugător pentru tine la Dumnezeu*

¹ Ps. 83, 4 și 6.

² Cf. Fac. 26, 13.

³ Ioan Trémoulas (pe numele său de mirean) s-a născut în Naxos, fiind hirotonit în 1782 mitropolit de Evrip. În aprilie 1799 a fost ales mitropolit de Ioannina, unde a adormit în 1810, fiind unul dintre importanții susținători ai activității scriitoricești a Sfântului Nicodim, vărul sau unchiul său.

*Preasfintitului, preainvățatului
și preacinstului arhiereu Ieroteu,
mitropolit de Evrip, cu plecăciune de rob*

După cum zice proverbul, „c-o rândunică ori privighetoare nu se face primăvară”¹, însă, în ce mă privește, am lăsat de curând în urmă petrecerea cea din Athos, dimpreună cu multele și frumoasele sale privighetori, căroră Athonul le asigură hrana, și m-am sălășluit pe această insulă pustie, lipsită de apă și cu o vreme cumplit de secetoasă, unde nu ți-e dat să vezi urmă de privighetoare, unde nici măcar o rândunică nu-și poate face cuib, din pricină că nu poate afla destulă țărână nici cât să și-l încropească; iar altă pasăre cântătoare, afară de „babe”² – cum le numesc localnicii pe aceste păsări nocturne, ce se hrănesc cu pești, trăiesc pe țărmurile și plajele stâncoase și scot niște sunete stridente, asemănătoare plânsetelor de prunci – nici că găsești. Totuși, epistola, [ieșită de sub pana sfinției tale cea] plină de muzicalitate și dumnezeiască înțelepciune, imitând întocmai glasurile cele vii și pătrunzătoare ca de rândunici multe – cu care rivalizează – și slobozind melodii în triluri dulci și sprintene ca de privighetori nenumărate – căroră le țin locul –, în care ai luat în discuție lucruri și teme sacre, a avut grijă să-mi aducă primăvara și, odată cu ea, toate farmecele și darurile acesteia.

¹ Cf. Aristotel, *Etica nicomahică* 1098a.

² Probabil pescăruși.

Și, recitind-o deseori sub cedrii cu umbră deasă de aici, simțeam că a venit primăvara, auzul fiindu-mi într-adevăr cucerit, fie de frumusețea și înălțimea ideilor, desprinse din profunzimile sfintelor cuvinte (ale *Scripturii*) și din gura sirenei celei de Dumnezeu cuvântătoare, fie de stilul argumentativ al compoziției retorice, de grația, proștețimea, precum și de subtilitatea termenilor folosiți. Vai, de câtă încântare, de câtă muzicalitate, plină de rezonanță captivantă, n-am fost copleșit!? Căci, în timp ce vântul adia sus, printre cedri, din epistolă emana alt suflu, alt sunet cu glas plăcut și desfătător, ca cel al fluierelor de păstori, când cu melodie dulce și ademenitoare își cheamă turmele înapoi. Dar cine mi-ar putea da dulceața lui Herodot și concizia lui Aristide, ca să pot admira cum se cuvine rafinamentul *heliconic*¹ al frumoasei tale epistole? Idealul elen? Și, cum ar spune cineva, „floarea muzicii” [lui Pindar]? Măiestria dialectului atic? Și acele arhaisme și „îndulciri”, despre care amintește Filostrat?

Căci, de nu voi fi fost înșelat de dragostea născută din rudenia noastră cea după trup, sunt convins că în mâini țineam o ofrandă votivă închinată înseși Muzelor și Grațiilor; și, în timp ce-ți citeam epistola, mi se părea că am în față o grădină cu tot soiul de culori, împodobită cu felurite flori frumos-mirositoare – „numai frăgezime”, cum ar fi spus Homer², de-ar fi văzut-o. Și m-a cucerit pe de-a-ntregul acea priveliște, m-a absorbit cu totul, în timp ce întreaga privire mi-era întoarsă către ea. Ba chiar mi s-a părut că în ea te văd pe tine, cel ce mi-ai scris, și că vorbesc cu tine, vlădică al meu,

¹ *Scil.* de muze. *Ἑλικώνειον* – muntele din Achaia unde sălășluiau muzele, dar și unul dintre epitetele atribuite lui Neptun; totodată, *Ἑλικών* era un organ muzical cu nouă coarde.

² *Iliada*, XIII, 830.

cel prea mult și de demult iubit, vărul meu (că mă simt flatat de acest nume și parcă ajung de zece coți, fiind numit văr al unui arhieru); și-mi închipuiam cum aș fi stat de vorbă cu tine amical, amintindu-mi de trecutul copilării noastre. De aceea, îl admir atâta pe Teodor Studitul care a spus: „Adresarea de scrisori este un lucru ce naște sentimente de afecțiune, fiindcă răscolește scânteile iubirii creștinești, ascunse în străfundul inimii și, adunându-le grămadă, aprinde un foc din care iese o flacără strălucitoare ce se înalță ca o torță”¹.

Mă bucur, așadar, mă bucur și bat din palme, dând glas nu cântului lidic, ci celui doric, pentru că acesta-i sărbătoresc și impetuos; și-i cât pe ce să uit că m-am lepădat de lume, ba chiar sunt cuprins de mândrie că am avut parte de o astfel de rudă, care e și vlădică, sus pe tron așezată, smerită-n purtare, tânără ca vârstă, dar c-o minte vrednică de cinste – la măsura spusei homerice: „Acesta-i cu adevărat luminat (*scil.* înțelept); ceilalți se agită-n în jurul său ca niște umbre”² –, meșter în cuvânt și – cel mai de seamă – cât se poate de conștient de povara rangului arhieresc, din care pricină se coboară de pe treapta sa înaltă spre a-mi cere, dintr-o covârșitoare smerenie, mie, ultimul dintre oameni, cuvinte și sfaturi.

„Dar ce cuvânt îngăduiși să-ți scape prin îngrăditura dinților”³, vlădică dragă? Arată un pic de îngăduință mie, celui ce-mi voi arăta și eu, la rândul meu, împotrivirea. Și de ce să fi făcut una ca asta, prea-dumnezeiescule? „Ce ți s-a întâmplat, oare, de dezlegi”, după cum spune Grăitorul de Dumnezeu, „rânduiala cea lăudată”⁴, rânduială pe care o ve-

¹ *Epistola LV*, 2-6.

² *Odiseea X*, 495; Diogene Laertios (*Viețile filosofilor*, VII, 187, 7).

³ *Iliada*, IV, 350.

⁴ *Cuvântarea a XVI-a, La tăcerea tatălui* (PG 35, 933).

dem păstrată de toate naturile [cereștilor puteri], de la cele dintâi și mai străvechi, aflate dimprejurul lui Dumnezeu, până la cele din urmă? Despre care și cereasca pasăre, Dionisie Areopagitul zic, a propovăduit cât se poate de lămurit: „Căci rânduiala aceasta atotsfântă, zice el, a dumnezeirii celei atotstăpânitoare este ca cel din rândul al doilea să se înalțe către prea-dumnezeiasca-luminare prin mijlocirea celor dintâi”¹. Tu, stăpânul, ceri sfaturi și învățăminte de la un rob? Tu, „cârmuitorul lui Israel și învățătorul, [ceri sfat] de la ucenic? Tu, care ții loc de cap, [ceri sfat] de la cel ce ține loc de picior? Tu, căruia în această ierarhie bisericească ți-a fost merit un loc de vază în ceata arhierilor desăvârșitori, [ceri sfat] de la cel ce se află în rândul cel mai de jos al monahilor ce au nevoie de desăvârșire? Nu, o, cel mai bun dintre cei buni! Căci aceasta e ca și cum „râurile ar lua-o în sus [*scil.* spre izvoare, în amonte]”, cum zice proverbul² – ceea ce e cu totul nepotrivit mie și, cu atât mai mult, nepotrivit statutului tău. Dar să fie dat ceea ce nu se cuvine a fi dat și iertat ceea ce nu e de iertat.

Numai că de unde să-mi fac eu acum rost de cărți, hârtie ori cerneală? Căci pe toate acestea „le-am pus la fum” (așa cum făceau cei vechi cu cârma corabiei)³, odată ce am venit aici și am ales o viață de trudă și muncă fizică, lucrând când cu furca, când cu sapa, semănând, secerând, și în fiecare zi măcinând ori făcând tot ce e propriu vieții grele de pe insulele aproape pustii și pline de tot felul de peripeții. Vai de ne-

¹ *Despre ierarhia bisericească*, V, 4.

² Euripide, *Medeea* 410. *Scil.* nu se cuvine a încălca ordinea firească a lucrurilor.

³ Cf. Hesiod, *Munci și zile*, 45. Spre a nu putezi, cârma era atârnată la foc, spre a fi afumată. Proverbul se referă la întreruperea justificată a unei activități.

cazurile mele! Dar o să mă plâng și eu cât de tare oi putea: că, fugind, în căutarea isihiei desăvârșite, de neînsemnata tulburare din Sfântul Munte, am căzut în alte tulburări și mai mari, trezindu-mă și eu în starea de care amintesc pildele străvechi: căci, fugind de fumul gros și de urs, n-am dat decât de foc și peste leu¹. Așa că din pricina acestor lucruri multă vreme am pregetat și m-am ferit a mă încumeta să-mi asum sarcina ta, o, omule sfinte al lui Dumnezeu, și adesea m-am gândit să răspund cererii tale prin cuvintele oracolului: „Arcadia îmi ceri? Mult prea mult ceri! Și n-o să-ți dau”².

Văzându-mă totuși silit de împrejurări, pe de-o parte, de epitimia cuvenită neascultării – pe care știu că așa-numiții părinți neptici (iubitori ai trezviei), pe care-i socotesc dascălii mei într-ale filosofiei, o înfierează –, pe de altă parte, de încălcarea poruncii care spune: „Celui care cere de la tine, dă-i”³, la care am mai adăugat și „samavolnicia” dragostei mele față de tine și datoria impusă de rudenia noastră, pe care însăși firea a legiuit-o între mine și tine, vrând-nevrând – cum se spune –, m-am plecat înaintea cererii tale, cu încrederea adusă de rugăciunile-ți.

Și, după ce mi-am luat un pic de răgaz – precum fac animalele rumegătoare – de la îndeletnicirile mele (de la săpat și de la râșniță), răsucind înlăuntrul meu, și pe o parte, și pe alta, mai multe gânduri, m-am adunat în sinea mea, ca să zic așa, pe cât mi-a fost cu putință, memorând toate cele întipărite prin lectură – pe „tăblița nescrisă a imaginației mele”, cum zice Aristotel, sau, după Proclu, în „locașurile tainice

¹ Sfântul îmbină aici versetul biblic *Am. 5, 19* („Veți fi ca un om care fuge din fața leului și dă peste un urs”) cu proverbul „Nu cumva fugind de fum o să dai peste cărbuni încinși?” (*Suda, Lexicon*, litera M 992, 1).

² Herodot, *Istoriei*, I, 66, 9.

³ *Mt. 5, 42*.

ale minții mele”¹, sau mai degrabă, cum spune dumnezeiescul David –, toate acele „cuvinte ale Tale pe care le-am ascuns în inima mea, ca să nu greșesc ție”².

Pe toate acestea, zic (câte, desigur, slujeau intenției avute), după ce mi le-am reamintit și le-am cântărit din nou, după ce, cum spun platonicienii, mi le-am „reprezentat”, le-am consemnat în acest prăpădit *Manual* – cum îl numești tu, pentru mine nefiind mai mult decât niște [biete] *Aduceri-aminte* –, pe care îl trimit către sufletul „sfințit lui Dumnezeu” –, căci asta înseamnă Ieroteu – ca pe un fel de îndulcire duhovnicească și mică ofrandă în schimbul multor binefaceri făcute mie de tine. Iar sufletu-ți, aflând în acest [*Manual*] desfătare și folos prin mine – dacă e cu puțință ca din partea unui zdrențăros de la țară să li se ofere desfătare și folos celor din cetate și precinstiți –, să se roage Domnului și pentru mine.

*Nicodim, al preasfinției tale smerit rob,
din insula nelocuită Skyrópoulla³*

¹ Proclu, *Comentariu la „Timaios” al lui Platon*, III, 14, 14.

² *Cf. Ps.* 118, 11.

³ Sfântul Nicodim a încheiat, într-o primă formă, opusculul de față în 1782, la vârsta de 33 ani, când se afla pe insula Skyrópoulla. Dat fiind că publicarea avea să survină 19 ani mai târziu, în 1801, este cert că în forma sa finală textul a trecut, în acest răstimp, printr-un proces de modificări, fiind „întocmit și apoi revăzut”, după cum însuși autorul mărturisește lapidar chiar pe pagina de titlu, fără a ne oferi, din păcate, alte detalii în privința acestei certe revizuirii.

*Din nou către fratele meu Nicodim,
[spre a avea] binecuvântarea cea întru
Duhul Sfânt și împlinirea celor plăcute
lui Dumnezeu*

Am primit cu brațele larg deschise spre cer *Manualul* plin de înțelepciune și de miere duhovnicească, pe care mi l-ai trimis, și l-am citit cu exaltare, iar cu mintea, stăpânită de bucurie, am purces la înțelegerea lui. O, dar cum aş putea oare să dau după cuviință glas râvnei pe care mi-ai trezit-o, Nicodime, preaiubita mea rudă! M-am desfătat cu adevărat de el, ca de pithos-ul Pandorei, de grădinile lui Alkinóos ori, vorba poetului, ca „de o nuntă ori un ospăț ori de o petrecere la iarbă verde a unui om avut”¹, cu o desfătare ce nu se golește și nu se risipește. Că folosul cules din acesta nu e trecător, nici muritor, nici n-are o durată pe măsura trupului vremelnic, ci unul fără de moarte și legat de sufletul cel nemuritor.

Recunoștință, așadar, ascultării tale; recunoștință și buzelor tale; că, asemenea albinei harnice, ai cules, cu pricepere, din grădinile scripturistice și patristice, tot ce e preafrumos, binemirositor și felurit și, modelând această scriere ca pe un sfânt stup cu faguri de ceară, ai așezat în el mierea cea dulce și parfumată, cu care nu doar pe mine ori pe cei ce sunt sub a

¹ Homer, *Odiseea* XI, 414-415.

mea ascultare, ci pe toți cei care în viitor o vor citi pe aceasta – o știi prea bine – îi vei îndulci, făcându-te lor pricină de însănătoșire sufletească! Căci, după Solomon, „Cuvintele frumoase sunt un fagure cu miere, iar dulceața ei – tămăduire sufletului”¹. E limpede, așadar, că cei care, urmând îndrumărilor mântuitoare din această lucrare, își păzesc simțurile cu toată puterea se păzesc pe ei, și de toată pofta rea, și de orice intrare ascunsă a demonilor pe calea simțurilor. De aceea, și minunatul Ioil, când zice „Pe ferestrele voastre vor intra furii [în case]”², la acest fapt se referă. Iar dumnezeiescul Chiril, luminătorul alexandrinilor, tâlcuind versetul acesta, afirmă: „Prin ușile casei, de care tocmai s-a amintit, se înțeleg simțurile noastre, prin care în inimile tuturor oamenilor sunt aduse însușirile lucrurilor și se revarsă totodată mulțimea nemăsurată a poftelor”³ (mai puțin important e că pe acestea prorocul Ioil le numește „ferestre”).

Totodată, această carte învață cum ne-am putea feri de înșelăciunea imaginației celei ce ia multe chipuri, cât și care este felul cel mai potrivit de care ne-am putea folosi spre a ne păstra inima neatinsă de patimi și de gânduri rele, precum și asupra căror desfătări duhovnicești mintea noastră trebuie să se concentreze – de fiecare dată în armonie cu sfințita muză a *Sfintelor Scripturi* de Dumnezeu insuflată și cu dumnezeieștii Părinți – parțial, în acord și cu învățătura profană.

Fericit ești, așadar, frate, că te îndeletnicești în isihie cu cugetarea, iubitoare de înțelepciune, pe asemenea teme! Mă fericesc întrucâtva și pe mine pentru prietenia și înrudirea

¹ *Pild.* 16, 24.

² *Ioil* 2, 9.

³ *Glafire* II, 2 (*PG* 69, 428).

cu tine, neputându-mi, într-adevăr, stăvili dorul și dorința neamânată, orice s-ar întâmpla, de a te revedea – fapt pentru care aș putea fi numit, pe drept, necuviincios. Căci, deși mi-e la îndemână să călătoresc cu corabia spre a traversa nu mări întinse, nici Atlanticul, nici Marea Adriatică ori cea Icarică, ci doar canalul ce desparte Kými de Skyrópoulla – ce n-are o lățime mai mare decât cea a unui râu – spre a-mi împlini dorința, totuși mă arăt nepăsător, pierzând prilejul de a-l întâlni pe cel drag mie. Căci mă chinuie dorul, dragostea și iubirea de tine și ies în întâmpinarea iubirii tale creștinești precum iedera îndrăgostită, ce se cațără încolăcindu-se neconținut în jurul copacului de care nu se poate despărți; și astfel, mă pomenesc rostind cu bucurie cuvinte ca acestea: O, isihie – „maică a urcușului dumnezeiesc!”, cum și Grăitorul de Dumnezeu spune¹. O, făptuire și contemplare – culmi ale înțelepciunii! O, aplecare asupra cuvintelor dumnezeiești, că tu arvunești daruri ca acestea celor ce cu râvnă te iubesc pe tine!

¹ *Cuvântarea a II-a*, 1 (PG 35, 517).

CAPITOLUL I

Însușirile minții (νοῦς) și ale trupului; de ce au fost create simțurile și în ce fel omul este un univers mare într-unul mic

Se cuvine, deci, să-ți aduci aminte, o, căpetenie sfântă și preacinstită, că Dumnezeu a creat mai întâi lumea nevăzută, iar apoi lumea văzută, „pentru a scoate în evidență trăsătura cu totul aparte a marii Sale înțelepciuni și a nenumăratelor desăvârșiri legate de firile [zidite de El]”¹, după cum a glăsuیت Grigorie Teologul, ca la urmă să-l creeze și pe om, din suflet nevăzut și trup văzut!

Drept aceea, l-a rânduit pe acesta ca pe un univers (κόσμος), dar nu ca pe unul mic într-unul mare, așa cum au susținut filosoful materialist Democrit ori alți filosofi, care numesc omul doar microcosmos, într-un chip reduționist, limitând valoarea și perfecțiunea lui la lumea aceasta văzută. Or, Dumnezeu l-a rânduit pe om ca un univers mare într-unul mic: e mare prin mulțimea capacităților pe care le deține – printre care se numără în special capacitățile rațională, intelectuală și volitivă, pe care universul acesta sensibil și mare nu le are – și e mic prin faptul că nu conține decât simțirea (percepția sensibilă). Astfel că același Grăitor de Dumnezeu teologhisește: „L-a rânduit (pe om) pe pă-

¹ Cuvântarea a XXXVIII-a, 11, 15-16 (*La Teofanie*, PG 36, 321).

mânt ca pe un al doilea univers mare într-unul mic”¹:² un univers care împodobește ambele lumi, și pe cea văzută, și pe cea nevăzută, după cum zice și dumnezeiescul Grigorie al Thessalonicului³. Omul este un univers ce reunește cele două margini – a lumii de sus și a celei de jos –, izbutind să-L vădească, după Nemesie de Emesa, pe singurul Creator al acestora.

**Trupul este asemenea unui palat împărătesc,
iar mintea (*νοῦς*), asemenea unui împărat**

Pentru o mai bună înțelegere a temei de față, ia seama la exemplul meu: trupul se aseamănă unui palat împărătesc, clădit cu îndemânarea arhitecturală sublimă a unui creator infinit de înțelept, având ca foișor capul, iar ca încăpere de taină – inima, mesagerii fiind gândurile, ducte și coridoare – nervii cei asemănători la formă unor țevi, iar ferestre – cele cinci simțuri. Sufletul – mai bine spus, mintea (căci sufletul curățat este în întregime minte [*νοῦς*], după Sfântul Calist) – imaginează-ți-l drept împărat, străjuit de cele trei puteri sobornicești: noetică, rațională (*λογιστική*)⁴ și voința. Acest împărat se află prezent în toate părțile trupului (căci, după cum afirmă dumnezeiescul Damaschin, sufletul se află în trup precum focul în întreg fierul înroșit în foc: „sufletul este în întregime intim unit cu trupul întreg, și nu ca o par-

¹ Cuvântarea a XXXVIII-a, 11, 21-22 (*La Teofanie*, PG 36, 321).

² Cuvântarea I (*La Intrarea în Biserică*).

³ Și chiar dacă omul se va compara cu lumea nematerialnică a îngerilor, el continuă să rămână un univers mare și să fie numit așa, pe când cel îngeresc este mic. Aceasta, pentru că omul le cuprinde în sine și pe cele ale lumii sensibile, în timp ce lumea inteligibilă (a îngerilor) nu le cuprinde și pe cele ale lumii sensibile (*n.aut.*).

⁴ În sens de socotință.

te unită cu alta; nici nu este conținut de trup, ci mai degrabă [sufletul] îl conține, precum focul, fierul”¹. Însă, într-un mod cu totul aparte, organul activității sale noetice (intelectuale) este creierul, iar cel al lucrărilor și puterilor rațiunii și voinței, precum și al însași esenței sale își are ca tron inima, așa cum vom lămuri mai încolo. Iar acest împărat are și o hartă – tabla imaginației, pentru a înregistra tot ce vine din exterior prin ferestrele simțurilor.

Ce este mintea (*νοῦς*) înainte și după Sfântul Botez

Ți-ai reprezentat toate acestea în imaginația ta? Gândește-te acum că acest împărat, adică mintea, din momentul în care, după cum spun unii, e „vărsată” în trup, odată cu desăvârșita sa organizare, este simplă, integră și, prin firea ei nematerialnică (noetică), lumină. Înainte de Sfântul Botez, acoperită de bezna păcatului strămoșesc, vederea i se întunecă. După Sfântul Botez însă, este cu totul luminoasă, strălucind prin lumina mai presus de fire a dumnezeiescului har chiar mai puternic decât razele soarelui, după cum zice și Sfântul Ioan Gură de Aur, câtă vreme va rămâne deasupra întunericii păcatului săvârșit prin liberă voință. Căci, talmăcind cuvântul apostolic: „Iar noi toți, privind ca în oglindă, cu fața descoperită, slava Domnului, ne prefacem în același chip din slavă în slavă”², limba aceea pricepută și frumos-grăitoare așa zice: „Ce înseamnă «privind slava Domnului ca în oglindă, ne prefacem în același chip»? Aceasta se putea vedea mai clar ori de câte ori se săvârșeau prin harisme semne minunate. Dar celui ce are ochii credinței nici acum

¹ *Dogmatica*, 13, 39-40.

² *II Cor.* 3, 18.

nu-i este greu să vadă. Căci, de îndată ce ne botezăm, suflul strălucește mai mult decât soarele, curățindu-se prin Duhul; și nu doar ajungem la vederea slavei lui Dumnezeu, ci primim de acolo o oarecare strălucire, asemenea argintului curat care, aflându-se în bătaia razelor, începe el însuși să le răsfrângă. Dar, vai de mine! Că aici s-ar cuveni a suspina cu amar! Din pricină că această slavă nespusă și înfricoșătoare rămâne în noi doar una ori două zile¹. Așadar o înăbușim cu totul, aducând iarna grijilor lumești și îi gonim razele cu desimea norilor. Căci grijile lumești sunt iarnă, ba chiar ceva mai dezolant decât orice iarnă...”².

Care este trăsătura firească (idiomatică) a minții (*νοῦς*)

Trăsătura firească și naturală a minții este aceea de a se apleca întotdeauna, ca minte ce este (*νοῦς*) – asupra celor noetice (nematerialnice) și înrudite cu ea; ca realitate imaterială – asupra celor imateriale; ca realitate nemuritoare – asupra celor nemuritoare; pe scurt, să fie preocupată de cele cu adevărat bune – pe acestea avându-le și hrană, și sporire, și creștere și, în consecință, desfătare.

Care este însușirea firească (idiomatică) a trupului (*σῶμα*)

Dimpotrivă, însușirea firească a trupului este aceea de a se apleca întotdeauna, ca trup ce este – către cele trupești; ca realitate sensibilă – către cele sensibile; ca realitate materială – către cele materiale. Într-un cuvânt, să se aplece către cele

¹ Sfântul Ioan susține aceasta deoarece la vremea respectivă cei mai mulți oameni se botezau la vârsta maturității și prin urmare cădeau în păcate, din voia proprie, în foarte scurt timp (*n.aut.*).

² *Tâlcuire la Epistola a doua către Corinteni*, omilia a VII-a, 5 (PG 61, 448).

în aparență bune, pe acestea avându-le și hrană, și sporire, și creștere și, în consecință, desfătare. De aceea a spus și dumnezeiescul Grigorie de Nyssa: „Întrucât plăcerea este îndoită în firea omului – una lucrând în suflet, prin nepătimire, iar cealaltă, în trup, prin patimă –, cea aleasă, dintre cele două, de liberul arbitru, aceea va și dobândi stăpânirea asupra celeilalte”¹.

Trupul este stăpânit de minte

Chiar dacă trupul, prin faptul că este trup, înclină în mod firesc către plăcerile celor sensibile (simțuale), el este totuși condus, chivernisit și ținut în frâu de către minte, atunci când rațiunea se află în deplinătatea facultăților ei. Căci, potrivit dumnezeiescului Ioan Damaschin, aceasta este deosebirea dintre sufletul rațional și cel irațional: cel irațional este condus și stăpânit de trup și de simțuri, pe când cel rațional conduce și stăpânește trupul și simțurile. Căci așa s-a rânduit de Dumnezeu: ca partea rațională (cuvântătoare) s-o conducă pe cea irațională (necuvântătoare), iar cea mai bună pe cea mai rea, supunându-i pornirile. De aceea, atunci când [trupul] dorește ceva, nu trece pe dată la faptă și la satisfacerea poftei, ci este oprit de minte – stăpânul său.

Iată și cuvintele Sfântului Ioan Damaschin: „Făpturile iraționale (necuvântătoare) nu sunt stăpâne pe ele însele, fiindcă sunt mai degrabă conduse de fire decât o conduc. Pentru aceea nici nu se împotrivesc poftelor lor naturale, ci, de îndată ce poftesc ceva, trec la faptă. În schimb omul, fiind rațional (cuvântător), conduce mai degrabă firea decât

¹ *Tâlcuire la Cântarea Cântărilor*, omilia a X-a (PG 44, 993C).

este condus de ea. De aceea și atunci când pofteste, are, de voiește, puterea de a-și înfrâna pofta sau de a o urma”¹.

Cauza primară pentru care au fost create simțurile

Întrucât mintea este, ca să zicem așa, „zăvorâtă” în palatul trupului ca într-o temniță întunecoasă, Creatorul a întocmit, ca pe niște ferestre [către lume], cele cinci simțuri ale trupului: ochii, zic, urechile, nările, gura și organul de simț al pipăitului. Scopul acestor simțuri este ca prin mijlocirea lor mintea, în primul rând, să ajungă primordial la hrana sa noetică și la plăcere, adică la simțirea și înțelegerea acestei lumi sensibile sau chiar și ale *Sfintei Scripturi*, iar, în al doilea rând, ca prin simțuri, călăuzită de gândirea rațională, mintea să fie îndrumată spre înțelepciune, bunătate, putere, har, adevăr, dulceață și celelalte energii și desăvârșiri ale Creatorului, ce pot fi contemplate în creație și în *Scriptură*; și, în al treilea rând, plecând de la aceste lucrări și desăvârșiri, să se înalțe, pe cât cu putință, pe „aripile” lucrării cugetătoare (noetice), la cunoașterea și vederea duhovnicească ale Însuși Creatorului creației și ale Dătătorului *Sfintei Scripturi*, Care deține în Sine aceste desăvârșiri. Cât privește creația, Solomon spune: „Căci din mărimea și frumusețea făpturilor poți contempla și cunoaște, prin analogie, pe Cel Care le-a zidit”². Și dumnezeiescul Pavel adaugă: „Încă de la facearea lumii, cele nevăzute ale Lui – adică veșnica Lui putere și dumnezeire – se văd, prin cugetare, din făpturi”³. Despre dumnezeiasca *Scriptură* verhovnicul Petru a afirmat: „Pentru că niciodată proorocia nu s-a făcut din voia omului, ci

¹ *Dogmatica*, 41, 26-20.

² *Înțel.* 13, 5.

³ *Rm.* 1, 20.